

Sarajevski doprinos razvoju opšteg jevrejskog prava

ili

Svak se češe tamo đe ga svrbi

Bosanski Sefardi su jedan sretan i opušten svijet, čija je istorija obilježena dvijema velikim nesrećama: Izgonom iz katoličke Španije (1492. godine) i genocidom koji je zločinačka Nezavisna Država Hrvatska sprovele nad Jevrejima (kao i nad Srbima i Romima) Bosne i Hercegovine (u periodu od 1941. do 1945. godine). Između tih dviju tragedija, bosanski su Sefardi mahom vodili jedan neopterećen život, u kome su malo ugađali Bogu, malo više sebi, a sve to natenane i poistilahu, *sin siklet i sin adile*, bez srkleta i bez žurbe.

O toj relativnoj opuštenosti bosanskog sefardskog života svjedoči i činjenica da je jedan od najvećih bosansko-sefardskih doprinosa razvoju opšteg jevrejskog prava patent jednog sarajevskog rabina, kako da se puši na Šabat, a na dozvoljen način. Kao što je poznato (ili možda još nije bilo, ali evo saće), jevrejsko pravo zabranjuje paljenje nove ili džaranje već postojeće vatre na Šabat, a sklonost sarajevskih Sefarda ka duvanu je očigledno mnoge vodila, ako ne na rub prekršaja zabrane, a ono u tersluk i namćorluk, koji su dovodili do toga da je ostalim ukućanima od očevog ili dedinog tutundžijskog pasjaluka Šabat izlazio na nos, posebno subotom popodne, kad su tutundžijski sabur, a s njime i živci, bivali sve tanji. Zadeveraše se oko toga i sarajevski hahamim, pa kad već ne mogahu izmijeniti ni zakon ni zajednicu, oni nađoše solomonsko rješenje, tamo gdje mu se malo ko nadao. Rješenje je jednostavno, i upravo je zato ingeniozno, a sama činjenica da ga nisu pronašli nigdje drugo do li kod nas, ne svjedoči niti da su naši rabini bili toliko mnogo umniji od ostalih, niti da su tuđi rabini bili toliko mnogo gluplji od ovih naših – nego, prvenstveno da su drugi rabini imali *otrus gatus d'eskalдар* (druge mačke da kalajišu), k'o biva: prešnjijih poslova – a

da se kod nas, bar u jednom periodu, živjelo dovoljno opušteno, da je i pitanje kako i držati Šabat i nastaviti pušiti tokom istog, imalo kad doći na red.

A evo čega se to dosjetio ham ribi Eliezer ben Šemtov (što se u Sarajevu izgovaralo kao Santo) Papo: U petak, iza ićindije, a prije akšama (s akšamom počinje Šabat), tutundžija treba da zapali nargilu, ali da vuče dim u šišu, a ne u pluća). Kad nakupi dovoljno dima, nek začepi šišu s obje strane – i eto mu načina da serbez puši na Šabat, „mašala dima, a niđe vatre”. Ovim su bosanski Sefardi demantovali lokalnu narodnu poslovicu koja veli: „Gdje ima dima, ima i vatre”. Ne znam kolikog je odjeka u jevrejskom svijetu imalo objavljivanje sarajevskog patenta u knjizi *Mešek beti* (Nasljednik doma mojega) rečenog rabina, prvoj knjizi koja je (na ladinu, a hebrejskim pismom) štampana u Sarajevu, davne 5632. godine (sada je 5782), ali znam da i dan-danas čim negdje sretnem žešćeg tutundžiju, kom je i Šabat na srcu, ja ga odmah obradujem harmonizujućim rješenjem. Nije ih malo pohitilo da kupe nargilu, sve se čudom čudeći kako sami nisu na to nadošli. Ja im na iskaze čuđenja mogu samo reći, *Nema više tog istilaha*.

***

Nije „sarajevska fjaka” samo blagotvorno djelovala na Jevreje. Bilo je i negativnih uticaja... Primjerice, u drugoj jednoj knjizi istog sarajevskog *hahama*, naslova *Damesek Eliezer – Orah hajim* (propisi na ladinu o svakodnevnim situacijama), štampanoj u Beogradu par godina ranije (sarajevska vilajetska štamparija još nije bila nabavila hebrejska slova) stoji i sljedeći pasus:

Enmentar el nombre de el Šem jitbarah no es asur davka en lešon a-kodeš, salvo en todo modo de lašon es asur, tanto en ladino... i ansi en lašon de los gojim: *Boga mi* o ke dizi *Tako mi Bog*, i ansi si dizi in turkesku: *vala i bila*.

Spominjati ime Boga Blagoslovenog nije zabranjeno samo na Svetom jeziku, nego je zabranjeno na svakom jeziku, kako na ladinu... tako i na jeziku (ovdašnjeg) naroda: *Boga mi*, ili ako kaže *Tako mi Bog*, ili ako kaže na turskom: *vala i bila*).

Judaizam je, naime, strašno osjetljiv na zaklinjanje Božijim imenom onako bezveze, bez pravog razloga i nakane, a pošto je prosječnom Bosancu „vala” (Boga mi) svaka druga riječ, rabini su morali skretati pažnju pastvi da „vala” nije isto što i „elem” (poštalicica), nego pravo pravcato spominjanje Božijeg imena, što je dozvoljeno samo sa odgovarajućim nijetom i u odgovarajućem kontekstu. I ovlašno bacanje pogleda na jezičke navike današnjih bosanskih Sefarda dovoljno je da pokaže da, po pitanju iskorjenjivanja ovog lokalnog adeta, koji je sa ostalih prešao na BH Jevreje, hahami vala i nisu nešto uspjeli.

Da li nepoznavanje zakona isključuje punu krivičnu odgovornost

Kad laik krene da čita jevrejsko pravo, teško da može da se otme dojmu da ga je pisao neki antisemita, čiji krajni ciljevi nisu bili bitno drugačiji od onih Hitlerovih: konačno rješenje jevrejskog pitanja. Naime, malo-malo, pa se kao sankcija pojavi jedna od četiriju smrtnih kazni (vješanje, odrublivanje glave, kamenovanje i napajanje rastopljenim olovom), a ni nekapitalne tjelesne kazne ne izmamljuju nužno širok osmijeh na licu savremenog čitaoca. Ono što neprofesionalci obično ne znaju je činjenica da je primjena tih kazni u rabinskom pravu bila toliko ograničena, da se slobodno može zapitati i da li su iste ikada bile primjenjivane u ozbiljnijoj mjeri. Primjerice, kapitalna kazna nije se mogla primjeniti (ni u vrijeme dok je narodu Izraela sudio Sanedrin, Vrhovni rabinski sud) bez upozorenja dvaju svjedoka. Svako od ta dva upozorenja sastojalo se iz tri dijela: upozorenje o dispoziciji (zabrani), upozorenje o sankciji (kazni predviđenoj za kršenje dispozicije) i upozorenje o stvarnom stanju stvari. Ovo znači da bi, hipotetički, izlazak pušača na javnu scenu, na subotnji dan u kome je od akšama do akšama zabranjeno pušenje, u drevnom Izraelu izgledao otprilike ovako:

Pušač se pojavljuje sa cigarom u ruci, negdje u javnom domenu. Prilazi mu svjedok A i pita ga: *Oprostite, da li znate da je pušenje na Šabat zabranjeno?* (U rabinskom judaizmu, naime, nepoznavanje ritualnog propisa isključuje punu krivičnu odgovornost.) Ako pušač kaže: *Jao nisam znao*, i baci cigaru – nikom ništa! Ako, međutim, isti kaže: *Znam*, i nastavi da puši, svjedok A je onda dužan da ga upita: *A je li znate vi da je za paljenje vatre na Šabat predviđena smrtna kazna?* (U rabinskom judaizmu čak i nepoznavanje kazne predviđene za neispunjavanje ritualnog propisa isključuje krivičnu odgovornost.) Ako pušač sada kaže: *Jao, nisam znao* – i baci cigaru; opet nikom ništa. Ali, ako isti kaže: *Znam* – i nastavi da puši, svjedok A je onda dužan da ga upita: *A je li znate vi da je danas Šabat?* (U

rabinskom judaizmu čak i nepoznavanje stvarnog stanja stvari isključuje krivičnu odgovornost.) Ako pušač i sada kaže: *Jao, nisam znao* – i baci cigaru; opet nikom ništa. Ali, ako isti kaže: *Znam*, i nastavi da puši, svjedok A onda treba da mu kaže: *Sačekajte, molim Vas, sekundu, da dovedem svjedoka B*. Svjedok B, onda, i sam treba da se uvjeri kako je prekršitelj svjestan i dispozicije (zabrana paljenja vatre na Šabat), i sankcije (smrtna kazna) i stvarnog stanja stvari (činjenice da je danas Šabat). Ako prekršitelj i drugom svjedoku na sva pitanja odgovori sa: *znam, znam, znam* – onda svjedoci treba da posvjedoče o cijeloj stvari pred Sanedrinom. Međutim, čak ni tada Sanedrin ne izlazi tek tako olako u susret prekršitelju samoubici, koji očigledno želi da umre, ali nema snage da sam na sebe podigne ruku – nego razdvoji svjedoke, pa pita svjedoka A da li je svjedok B, u trenutku kada je upozoravao prekršitelja, imao čarape ili nije, i ako jeste, koje su boje iste bile. Ako svjedok A kaže da se ne sjeća čarapa svjedoka B, a kamoli njihove boje, Sanedrin mu kaže da ne mogu dosuditi nekome smrtnu kaznu na osnovu iskaza svjedoka koji ima selektivno pamćenje. Ako se, međutim, svjedok A sjeća i čarapa i boje čarapa svjedoka B, onda Sanedrin pita svjedoka B koje je čarape imao taj dan, i koje su bile boje. Ako se iskazi razlikuju, Sanedrin opet dođe do zaključka da je nemoguće primjeniti najstrožiju kaznu u slučaju u kome se iskazi svjedoka ne slažu. Ako li se, pak, iskazi svjedoka slažu, Sanedrin onda pita svjedoka B da li je svjedok A imao pokrivenu glavu, u toku razgovora sa prekršiteljem, i ako jeste, čime – i koje je boje bilo rečeno glavopokrivalo. Ako svjedok B kaže da se ne sjeća glavopokrivala svjedoka A, a kamo li njegove boje, Sanedrin mu kaže da ne mogu dosuditi nekome smrtnu kaznu na osnovu iskaza svjedoka koji ima selektivno pamćenje. Ako se, međutim, svjedok B sjeća i glavopokrivala svjedoka A i njegove boje, onda Sanedrin pita svjedoka A koje je glavopokrivalo imao taj dan, i koje je boje isto bilo. Ako se iskazi razlikuju, Sanedrin opet dođe do zaključka da je nemoguće primjeniti najstrožu kaznu u slučaju u kome se iskazi svjedoka ne slažu. Ideja je jasna, u slučaju krivičnog prava, niko se ne može „vaditi” na nepoznavanje propisa jer su ti propisi mahom opšte-čovječanski, pa se uzima kao pozitivna pretpostavka da je svaki pripadnik ljudske rase, Jevrejin ili nejevrejin, svjestan istih. Istovremeno, ritualnih zakona što se tiče, smatra se da se Bogu nigdje ne žuri, i da se ništa strašno neće desiti

ako pušač samoubica ne bude kažnjen kapitalnom kaznom. Vjerujem da sekularnom čitaocu ni ideja izloženosti jadnog šabatli pušača dvama trodjelnim upozorenjima, unakrsnim ispitivanjima i slično nije baš pretjerano draga, ali bi im morala biti barem mrven draža od slike kamenovanja istog. Dobar dio vjerske pravne retorike je usmjeren na zastrašivanje, a ne na izvršavanje. U protivnom bi svaka vjera istrijebila prvo većinu svojih nominalnih članova. Šteta što ekstremisti, kad su već oteli zakonoznancima tradicionalne tekstove, nisu s istima oteli i tradicionalnu dioptriju. Tada bi znali da čitaju tekstove onako kako su napisani, a ne kao uputstva za genocid nad suvjernicima.

O poleznosti biblijskih kontradikcija

Prva biblijska priča o stvaranju čovjeka

(I Knjiga Mojsijeva 1:24 – 2:3)

I reče Bog: *Neka zemlja pusti iz sebe duše žive po vrstama njihovim, stoku i sitne životinje i zvijeri zemaljske po vrstama njihovim, i bi tako.* I stvori Bog zvijeri zemaljske po vrstama njihovim, i stoku po vrstama njezinim, i sve sitne životinje na zemlji po vrstama njihovim, i vidje Bog da je dobro. Potom reče Bog: *Da načinimo čovjeka po obličju našem, i kao po našoj podobnosti, i vladace nad ribama u moru, nad pticama u zraku i nad svim pokretnim bićima što hodaju po zemlji.* I stvori Bog čovjeka po obličju njegovom, po obličju božanstvenom stvori ga; muško i žensko stvori ih. I blagoslovi ih Bog, i reče im Bog: *Plodite se, množite se i napunite zemlju, i vladajte njom, i budite gospodari od riba morskih i od ptica nebeskih i od svega zvjerinja što se miče po zemlji.* I reče Bog: *Evo, dao sam vam sve bilje što nosi sjeme po svojoj zemlji, i sva drveta rodna koja nose sjeme; to će vam biti za hranu. A svemu zvjerinju zemaljskom i svim pticama nebeskim i svemu što se miče na zemlji i u čem ima duša živa, dao sam svu travu da jedu,* i bi tako. Tada pogleda Bog sve što je stvorio, i gle, dobro bješe veoma; i bi večer i bi jutro, dan šesti. Tako se dovršiše nebo i zemlja i sva vojska njihova. I svrši Bog do sedmoga dana djela svojega, koja učini; i počinu u sedmi dan od svih djela svojih, koja učini; i blagoslovi Bog sedmi dan, i posveti ga, jer u taj dan počinu od svih djela svojih, koja učini.

Druga biblijska priča o stvaranju čovjeka

(I Knjiga Mojsijeva, 2:4 – 25):

Ovo su pokoljenja Neba i Zemlje kad su bila stvorena, u dan kad je Gospod Bog stvorio zemlju i nebo, a svakog

grma poljskog još ne bješe na zemlji, i sva trava poljska još ne izniče, jer Gospod Bog još ne pusti dažda na zemlju, a čovjeka ne bi da radi zemlju, i para se podizaše zemlje da natapa svu zemlju. I stvori Gospod Bog čovjeka od praha zemaljskoga, i dunu mu u nos duh životni; i posta čovjek duša živa. I zasadi Gospod Bog vrt u Edenu na istoku; i ondje namjesti čovjeka, kojega stvori. I učini Gospod Bog, te nikoše iz zemlje svakojaka drveta lijepa za gledanje i dobra za jelo, i drvo od života usred vrta i drvo od znanja dobra i zla. A voda tecijaše iz Edena natapajući vrt, i odande se dijeljaše u četiri rijeke. Jednoj je ime Pišon, ona teče oko cijele zemlje Avila, a ondje ima zlata, i zlato je one zemlje vrlo dobro; ondje ima i kristala i dragoga kamena oniksa. A drugoj je rijeci ime Gihon, ona teče oko cijele zemlje Kuš. A trećoj je rijeci ime Hidekel, ona teče ka Ašuru. A četvrta je rijeka Perat. I Gospod Bog uze čovjeka i stavi ga u vrt u Edenu da ga čuva i da ga obrađuje. I zaprijeti Gospod Bog čovjeku govoreći: *Jedi slobodno sa svakoga drveta u vrtu; ali s drveta od znanja dobra i zla, s njega ne jedi; jer u koji dan okusiš s njega, zasigurno ćeš umrijeti.* I reče Gospod Bog: *Nije dobro da je čovjek sam; da mu načinim druga prema njemu.* I napravi iz zemlje Gospod Bog svaku zvijer u polju i svaku pticu u zraku; i dovede ih pred Adama da vidi kako će ih on nazvati, i kako nazva Adam svakog živog stvora, to mu bješe ime. I Adam dade imena svoj stoci, i svim pticama u zraku, i svakoj zvijeri u polju, ali se za Adama ne nađe par prema njemu. I Gospod Bog pusti tvrd san na Adama, te zaspao; pa mu uze jedno rebro, i mjesto popuni mesom; i Gospod Bog stvori ženu od rebra, koje uze Adamu, i dovede je k Adamu. A Adam reče: *Sada, eto, kost od mojih kosti, i tijelo od mogega tijela. Neka joj bude ime čovječica, jer je uzeta od čovjeka. Zato će ostaviti čovjek oca svoga i majku svoju, i prilijepit će se k ženi svojoj – i biće dvoje jedno tijelo.* A bjehu oboje goli, Adam i žena mu, i ne bješe ih sramota.

Usredsređivanje na drugu priču pokazuje da se ovdje radi o potpuno novom pristupu pitanju postanka ljudske vrste. Ako je u prvoj priči čovjek stvoren u šesti dan, poslije trave i poslije poljskih

biljaka i voća (koji su stvoreni trećeg dana), nakon svih vodenih stvorenja, nakon svih ptica (stvorenih petoga dana), te nakon svih ostalih živih bića: stoke, gmizavaca i svakojakih zemaljskih zvijeri (koja su stvorena u šesti dan, ali prije čovjeka) – u drugoj priči se veli da je čovjek stvoren prije žitarica, prije svakojakih biljaka i prije svih životinja: *ve-hol esev a-sade terem jicmah* (a sva trava poljska još ne izniče), jer kako bi inače ovi potonji uopšte mogli opstati bez njegove brige o zemlji: *ve-a-adam ajin laavod et a-adama* (a čovjeka ne bi da radi zemlju).

Potom, kao da samo ovo već nije dovoljno začuđujuće, slijedi „informacija” da tad Bog još uvijek nije bio prouzrokovao kišu, što bi ionako bilo uzaludno rasipanje, jer kakve bi koristi od kiše i bilo kad na zemlji nema čovjeka?

Podjednako interesantna je i činjenica da je čovjek opisan terminom *nefeš haja* (živa duša, odnosno živo biće) koji se u prvom poglavlju koristi za označavanje životinja. Također, saopštava se i novi „podatak” da je čovjek stvoren od praha zemaljskog u koji je onda udahnut dah života.

Uzged budi rečeno, vodena stvorenja su u ovoj drugoj priči potpuno zapostavljena. Zauzvrat, navode se novi značajni i pomena vrijedni momenti, kao što su: (dobro, staro) zlato, kristal i oniks.

Samodostatni (Bog) je sveden na zemljoradnika – *vajita Adonaj Eloim gan-beeden* (i zasadi Gospod Bog vrt u Edenu).

Dok se u prvoj priči saopštava da Bog zapovijeda zemlji da ispusti travu, biljke i voće, nakon čega se to i dešava, u drugoj priči Gospod Bog lično sadi drveće, i to svako ponaosob. Kasnije, u drugoj priči, Bog od Onoga koji zapovijeda zemlji da ispusti iz sebe bića živa biva sveden na pukog dizajnera zvijeri (na poljima) i ptica (na nebu).

Čovjekova uloga je sa produžavanja vrste (*plodite se, množite se i napunite zemlju*), osvajanja svijeta i upravljanja njime (*i vladaće nad ribama u moru, nad pticama u zraku i nad svim pokretnim bićima što hodaju po zemlji*) svedena na ulogu obrađivača i čuvara zemlje (*i nije bilo čovjeka da obrađuje zemlju; ili i Gospod Bog uze čovjeka i stavi ga u vrt u Edenu da ga čuva i da ga obrađuje*).

Ovo je pogodan trenutak da se u priču uvedu i „egzaktne nauke” poput estetike, pa je stoga napomenuto da je drvo imalo izuzetno prijatan izgled.

No, najbolji dio tek predstoji. U prvoj priči muškarac i žena opisani su kao stvoreni po istoj ljudskoj slici, istovremeno, od istog Boga, te nezavisni jedno od drugog (što je lijepo ilustrirano i činjenicom da njihova imena *zahar* [muškarac] i *nekeva* [žena] nisu izvedena jedno iz drugog – za razliku od imena *iš* [čovjek] i *iša* [čovječica]). U drugoj priči, međutim, stoji da su sve zvijeri na polju i sve ptice u zraku nastale kao puki rezultat neuspješnog božanskog pokušaja da stvori seksualnog partnera (i ispomoć) čovjeku, čija je usamljenost (pojednost o kojoj Bog izgleda nije mislio na vrijeme) postala stalnim izvorom božanske frustracije i stresa. No, budući da je čovjek jedno uzvišeno stvorenje, čak ni Bogu, pored sve Njegove preduzumljivosti i dobre volje, ne polazi za rukom da stvori nešto slično. *I napravi Gospod Bog iz zemlje svaku zvijer u polju, i svaku pticu u zraku; i dovede ih pred Adama da vidi kako će ih on nazvati: i kako nazva Adam svakog živog stvora, to mu bješe ime. I Adam dade imena svoj stoci, i svim pticama u zraku, i svakoj zvijeri u polju; ali se za Adama ne nađe par prema njemu.*

Blago frustriran vlastitim neuspjesima – ali i riješen da ne odstane, Bog odlučuje da klonira Adama (kad već ne može storiti ništa slično) – te čini da na njega padne dubok san kako bi mu, u snu, uzeo jedno rebro i od njega napravio ženu.

Suprotno Adamu u kojeg je uložena božanska dah i kojem je udahnuta duša – žena, izgleda, sudeći po ovoj drugoj priči o stvaranju, nema duše. Ona je puka kost čovjekove kosti i meso njegova mesa, pa joj je i samo ime (*iša* – čovječica) izvedeno iz njegovog (*iš* – čovjek).

Umjesto produžavanja vrste (*plodite se, množite se i naselite zemlju*), združenog osvajanja svijeta i upravljanja istim (*i vladaće nad ribama u moru, nad pticama u zraku i nad svim pokretnim bićima što hodaju po zemlji*) iz prve priče – ovdje imamo puku tjelesnu strast: *zato će ostaviti čovjek oca svoga i majku svoju, i prilijepiće se k ženi svojoj – i biće dvoje jedno tijelo.*

Prepoznavanje perspektive iz koje je kazana druga priča teško da može svjedočiti o pretjeranoj domišljatosti. Naime, ona je toliko:

1. antropocentrična:
  - a. beskorisnost grmlja i trave (ukoliko ne služe čovjeku);
  - b. beskorisnost drveća (ukoliko ne služe čovjeku);
  - c. beskorisnost kiše (ukoliko ne služi čovjeku);
  - d. nebitnost morskih stvorenja (u datom istorijskom trenutku);
  - e. projektovanje sebe na Boga (farmerski momenat).
2. čovjekolaskava:
  - a. posebna božanska briga za čovjeka (priča o providžisanju);
  - b. božanska nesposobnost da bez kloniranja napravi biće slično čovjeku;
3. muško-šovinistična:
  - a. teorija o porijeklu žene;
  - b. viđenje žene kao seksualnog objekta i puke ispomoći (pri radu);
  - c. viđenje životinja kao nezadovoljavajućih seksualnih partnera;
4. obilata ljudskim opsesijama:
  - a. posao;
  - b. dobro zlato;
  - c. kristal;
  - d. oniks;

da postaje prilično očigledno da je ista izrečena iz ljudske perspektive. Detalji ove toliko subjektivne priče ukazuju na to da je rečena iz perspektive muškarca, zemljoradnika, koji je živio u izuzetnoj bliskosti sa životinjama, i to duboko u kontinentu što je osnovni uzrok potpunog nedostatka interesa za more i njegove stanovnike. Po svemu sudeći, ovo je lična teorija prvog spekulativnog mislioca, prvog proroka i utemeljivača naše civilizacije, kojom je objedinio svu mitologiju svoga vremena u jednu novu monoteističku teoriju, Adamovu.

Ako je prvi izvještaj o stvaranju čovjeka pisan iz božanske perspektive, a drugi iz subjektivne Adamove, čini se logičnim zapitati se zašto bi Tora uključila i Adamovu antropološku teoriju i to ispričanu iz njegovog subjektivnog ugla.

Mogući odgovor je: da nas pouči da se prorokom ne postaje u vakuumu. Čuvenje božanske upute nije dio ljudske prirode. Proroštvo je natprirodan i post-racionalan (iako ne i iracionalan) doživljaj. Budući da je čovjek taj koji mora napraviti prvi korak ka božanskom (objašnjavajući stvarnost oko sebe na holistički način koji potvrđuje božansku suverenost, i koji, iako određen i omeđen čovjekovom ljudskošću nikada ne može biti u potpunosti čist od projektovanja ljudskog na božansko – barem neće predstavljati bogohulnu projekciju najnižih ljudskih osobina poput tjelesnosti i slično na Boga). Ovakvim djelovanjem nastaje okvir u kom se Bog može otkriti bez da bude degradiran i sveden na nešto pojmljivo čovjeku. Tora kao da, zapravo, daje informaciju o tome kako je prvi takav pokušaj izgledao. Druga priča o postanku je, stoga, predrevelacioni, nepotpun, ali i ozbiljan, racionalan, ma koliko subjektivan Adamov pokušaj na koji je (zbog njegove kontekstualne ozbiljnosti) bilo odgovoreno božanskim otkrovenjem. Kako će razumijevanje ovoga kasnije biti od krucijalnog značaja, ne bi bilo zgoreg ustvrditi ovdje da je prihvatljivost određene mjere projektovanja pitanje evolucije ljudskog odnosa s Transcendentnim, tako da nešto što je moglo biti prihvaćeno u početku ovog odnosa danas može biti neprihvatljivo.

Kontekst proroštva, njegovi uslovi i zahtjevi od ogromnog su značaja za razumijevanje pojave. Po Talmudu, osoba koja nije *haham* (mudrac), *gibor* (doslovno: heroj, ratnik, a po mudracima Talmuda zapravo tek osoba koja vlada svojim nagonima) i *'ašir* (doslovno: bogat, a po mudracima Talmuda tek osoba zadovoljna svojim dijelom) nije podobna za proroštvo. Premda su ova tri kriterijuma prilično subjektivna, kontekstualna i kulturno uslovljena, na njih se može odgovoriti u bilo koje vrijeme i u bilo kakvom društvu, pa onda nema razloga pretpostaviti da je u starini postojalo neko opšte pojeftinjenje proroštva. Osim toga, iz biblijskog teksta lako se da ustanoviti da prvi prorok nije bio sam, već okružen drugim ljudima. Jer ako nije bilo tako, s kim su se Kajin i Šet oženili?

Čije se osвете plašio Kajin? (*kol mocei – jeharegeni / ko me god nađe – ubiće me*, I Knjiga Mojsijeva 4:15). Za koga je podigao grad? (*vajei bone ir – vajikra šem a-ir kešem beno: Hanoh / I podiže grad i nazva ga imenom svoga sina: Hanoh*, I Knjiga Mojsijeva 4:17).

Pitanje da li su ovi ljudi u neposrednom Adamovom okruženju stvoreni indirektnim stvaranjem (evoluiravši od neke *nefeš haja* [duše žive]) ili su potomci vrste koja je stvorena kao posebna, poprilično je nevažno. Biblijski tekst, dakle, ne samo da može živjeti s mogućnošću da Adam nije bio prvi čovjek, nego to čak i implicira. Ako je ovo tačno, onda je još samo ostalo da *arhetip Adam* u svijesti čitaoca evoluirao od prvog stvorenog čovjeka do prvog ostvarenog čovjeka. Njegovi napori u traženju istine blagosloveni su proroštvom, što je predstavljalo prvi iskorak iz ljudske subjektivnosti. Nije zgoreg podsjetiti se da rezultat ovog proroštva nije bilo neko misteriozno saznanje o božijem privatnom životu već, radije, uputa čovjeku šta da radi sa svojim životom. Po učenju Usmenog Zakona, Adamu je dato šest zapovijesti.

Izgleda da se tokom perioda koji je vodio do Adama i koji se njime završava mnogo, što umnih što maštovitih, ljudi trudilo da objasni svijet koji ih okružuje i da izrode nazor koji bi njihovim životima dao smisao i pridao značaj. Udarene su prve opšte linije načina na koji ljudi razumiju sebe i svijet koji ih okružuje. Opšte znanje dostizalo je svoje prve vrhunce, i civilizacija se polako ali sigurno počela oblikovati. Po definiciji, sve su ove drevne naučne postavke bile subjektivne i antropocentrične, ali šta očekivati od nekoga ko je na koncu, ipak, samo dio slike koju pokušava sagledati i shvatiti u cjelini. Tako je, na primjer, neposredno iskustvo rada na zemlji, od čijih su se plodova izdržavali, ostavilo tako snažan utisak na ranu ljudsku misao, da su pređi izgleda bili ubijedjeni da su se sigurno morali razviti iz zemlje pod dejstvom neke jače sile. Smatrali su da isto važi i za životinje. Bog je, onda kao i danas, bio predmet stalnih projekcija pa je, shodno tome, i zamišljan kao prvi farmer koji je naučio ljude božanskoj umjetnosti agrikulture. Ova prva nauka bila je poprilično subjektivna (eto na koga je povukla njena današnja pra-pra-praunuka), ali Svemogućem to kao da nije smetalo, jer ko bi bolje od Njega znao da je čovjeku po definiciji uvijek potrebna izvjesna doza mitologije. Niti će čovjek ikada biti u posjedu svih

činjenica, niti bi uopšte uistinu znao šta s njima, sve i kad bi ih dobio na tanjiru.

Ipak, mnogo relevantniji problem nalazio se u činjenici da je u Adamova vremena svaki pojedini fenomen povezivan s drugom nevidljivom silom. Ovakav pogled učinio je svako povezivanje i pronalaženje prirodnih zakona nemogućim, jer međuovisnost stvari, kao i zakoni koji njima upravljaju, nisu uopšte mogli biti uočeni.

No, kao što to obično biva, na koncu se, ipak, pojavio čovjek, uznemiren unutrašnjim nedosljednostima i ograničenjima svjetonazora vlastitog društva. On ulaže napor na objedinjenju svih pojedinačnih teorija u jednu opštu. Za njega (ma koliko antropocentričan, egoističan, narcisoidan i subjektivan bio) Gospod Bog je taj koji je stvorio sve: nebo, zemlju, vrt, drveće, plodove, životinje i ženu. On je taj koji je prouzrokovao kišu i koji se brine za čovjeka.

Nije na odmet obratiti pažnju i na činjenicu da se Adamova pred-revelaciona teorija (koja ga je učinila ozbiljnim u Božjim očima i na koncu i dovela do proroštva) ne razlikuje mnogo od izvjesnih savremenih teorija. Ako se riječi *Gospod Bog* iz Adamove naučne postavke zamijene riječju *priroda* ili bilo kojim drugim depersonaliziranim ateističkim terminom – ova teorija ustvari zvuči prilično moderno.